

IOAN DRĂGAN

AZ ERDÉLYI ROMÁN NEMESSÉG A 16–18. SZÁZADBAN (I.)

■ 1990 után az elitek és ezen belül a román nemesség a középkori és a kora újkori Erdéllyel kapcsolatos történelmi kutatások meghatározó témái közé lépett elő.¹ Radu Popa nyomán, aki úttörő jelentőségű monográfiákat szentelt a román nemesség két leggazdagabb származáshelyének, Máramarosnak és a Barcaságnak, történészek serege kezdett foglalkozni a románok soraiból felemelkedett elitekkel.² A legújabb, román és magyar nyelvű forrásközlések, nyomtatott formában vagy az interneten, jelentősen hozzájárultak ehhez a megújult érdeklődéshez.

A román nemesség és a modern nemzet a 18. században

■ A 18. században az erdélyi román nemesség a modern nemzet kialakításának gondjával szembesül.³ Ugyanakkor ebben a korszakában nem tárgyalták különálló munkákban, hanem csupán a 18. századra vonatkozó román történetírás három meghatározó témaköre, a nemzet, az egyház és a parasztság (a Horea-féle parasztfelkelés) mentén. A nemesi mivolt kiváltságával a középkor óta hagyományosan kitüntetett nemzetnek, melyhez társadalmi helyzetüknél fogva a román nemeseket is sorolták, egyértelműen a magyar számított mind társadalmi, mind nemzetiségi értelemben. Az 1691-ben életbe lépő Habsburg-uralom elismerte a fejedelemség politikai berendezkedését, mely azon a három nemzeten és renden, illetve a négy „bevett felekezeten” (*recepta religio*) alapult, melyek köréből a románokat kizárták. A politikai értelemben vett román nemzet, illetve rend elismeréséért vívott harc lehetőségét végül a hivatalosan elismert román görög katolikus egyház Bécs által jóváhagyott létrehozása teremtette meg.

A román nemességnek azonban az ismert történelmi okok miatt nem adatott meg az esély, hogy a szóban forgó mozgalom élére álljon, sőt meglehetősen nehézségei keletkeztek a modern nemzet új történelmi valóságával kapcsolatos viszonyulás terén. Számtottevő része, különösen az élvonal, már beolvadt vagy beolvadóban volt a magyar elitbe, így a kialakulóban lévő modern román nemzethez csupán a helyi kishemesség, a katonai rend és a papság, valamint a megnevesített hivatalnokok csatlakozhattak. A középkori szellemmel változatlanul áthatott közegben megfogalmazódó, 18. századi nemzetpolitikai program keretében azonban ezt a nemességet is, múltjával-jelenével együtt, elengedhetetlen feltétel gyanánt egyszerűen az önmeghatározásán dolgozó nemzethez csatolták.

Inochentie Micu görög katolikus püspök, az 1732–1744 közötti időszakban az erdélyi románság nemzeti programjának megalkotója, a nemességet eleve belefoglalta a nemzet fogalmába mint olyan elemet, melynek a románság negyedik renddé, illetve Erdély alkotó tényezőjének elismert nemzeté váló felemelkedését kellett volna politikailag szentesítenie. Ellenlábasaival, akik úgy vélekedtek, hogy a románok mindközönségesen az alsóbb néposztályhoz tartoznak, büszkén szögezte szembe, hogy „fejedelemségszerzte hétszáz nemesünk van”.⁴ A püspök által emlegetett szám hihető, és minden valószínűség szerint a nemesi családokra, vagyis a családfőkre utal. Legalábbis megkétszerezendő azonban, tekintettel arra, hogy Magyarország keleti részén, a többségében románok által lakott Partiumban a román nemesek száma némileg meghaladta a fejedelemségben élőket mind a középkor-

ban, mind a modern időkben.⁵ A 18. század végén és a 19. század elején összességében több mint tizenkétezer-ötszáz nemesi családot jegyeztek, melyből négyezer a néhány évtizeddel korábban megalapított két határőrezredhez tartozott.⁶

Az 1791-ben a király elé terjesztett, majd az erdélyi diétán megvitatásra került nagy hatású *Supplex Libellus Valachorum*⁷ aláírói sorában a teljes román nemzet papságát, a *nemességet*, valamint a katonai és a városi rendeket találjuk, mely folyamodvány a román nemességet valamelyes túlzással Erdély alkotmányos rendjének ingatagságára utaló egyik legfőbb érveként emlegeti. Mint azt az irat említi, a román nemzetet sohasem zárták ki a nemesi mentességekől és előjogokból. Még az olyan fejedelmek idején is, akiknek uralkodása alatt az *Approbatæ* és a *Compilatæ* kirekesztő törvényeit hozták, melyek a románt „megtúrt nemzetnek” (*natio tolerata*) minősítették, „a román népből sokakat igaz nemesi rangra emeltek különösen hadi érdemeik elismeréseképpen”. A folyamodvány továbbá az országos jogok ősi egyenlőségét és a román népek a 15–16. századig terjedő „lehető legfényesebb sorsát” emlegeti, melyet olyan történelmi személyiségek pályafutásával támaszt alá, mint Hunyadi János, Corvin Mátyás, Jósika István kancellár, valamint Mattheus és Nicolaus Olahus, akik „román eredetüket sohasem tagadták [...], sőt büszkélkedtek azzal, hogy népükkel együtt a római *coloniákból* származnak”. Mi több, azok a nemesek, akik átléptek a bevett felekezetek valamelyikébe, státusuk kiváltságait szabadon élvezhették, sőt a társadalmi ranglétrán feljebb léphettek, mint például a Kendeffy grófok, a Jósika, a Huszár és a Nalácsi bárók, valamint sok más család Hunyad vármegyéből és a fogarasi kerületből. Ami azt illeti, ez a gondolatvezetés alapján véve helytálló volt, csakhogy az országgyűlési vita során az említett családok sarjai hevesen tiltakoztak bizonyítékul való csatolásuk ellen egy olyan nemzet javára, melyhez már nemzedékek óta nem tartoztak.

A 18. századi román nemesség öt erdélyi évszázad és három kormányzati forma, a magyar királyok, az erdélyi fejedelmek és a

bécsi császárok egymást követő uralmának történelmi eredménye volt.

A vajdaság kori román nemesség

■ A Mohács előtti korszak régi román nemességét a magyar királyok hozták létre a várbirtokaik élén álló román kenézek sorából hadi szolgálataikért cserében. Föld és szabadparasztkok birtokosaiként a kenézek a Magyar Királyság keleti részében élő román lakosság sajátos feudális osztályát alkották. Egyesek vajdai és hírnöki minőségben közigazgatási, katonai, fiskális és bírói tisztségeket láttak el a vajdaság néven ismert területi egységek szintjén. Ez a berendezkedés különösen a királyi és a nemesi várak kiterjedt birtokain évszázadokkal a magyar hódítás utánig fennmaradt. Ellenszolgáltatásként a kenézek bizonyos szolgálattal jártak, a háborúkban pedig egyénileg vettek részt, akárcsak a nemesek. Ők alkották tehát a királyi, az egyházi és a főúri birtokok úgynevezett feltételes nemességének (*nobiles conditionati*) a derékhatát.⁸

A 13–14. század történelmi fejleményei hatására, különösen az Anjouk uralma alatt a kenézség megoszlik, és a kiválóbbak mindaddig szokásjogi alapon birtokolt kenézségükön belül királyi diploma által nyerne megerősítést. Ha a megnemesített kenézeket a *veri nobilestől* egy ideig olyan megnevezések különböztetik is meg, mint a *nobiles kenezii*, sőt egyenesen a *nobiles Valachi*, hivatalosan mégiscsak az ország nemességéhez tartoznak, és státusuk is ennek megfelelően *ad instar ceterorum verorum nobilium*. Továbbá a *more keneziatu*s tulajdonukban lévő családi földbirtok mellé teljes nemesi joggal bírt földadományt is kaphatnak. A nemesség soraiba emelt kenézek így módon alapvetően elkülönülnek a maguk eredeti társadalmi osztályától és akár még azoktól a vér szerinti rokonaiktól is, akik csupán a birtok határain belül elismert státusban feltételes nemesek maradnak. A román kerületek igazgatása kapcsán a két csoport hatásköre változatlanul tűnik, ám ettől függetlenül a hivatalos iratok világosan elkülönítik őket: *nobiles et kenezii*.⁹

Felekezeti szempontból, habár a katolizálás nem szerepelt kimondottan a kenézek nemesítésének feltételei között, a Magyar Királyság román nemzetiségű tisztségviselői a legmagasabb rangúaktól a legalacsonyabb rangúakig mindnyájan az állam képviselőiként nyilvánvalóan katolikusok voltak. Ugyanakkor a 15. században a firenzei egyházegyesítés a román nemesség egyedülálló felemelkedését tette lehetővé a Corvinok idején.

A 16. század előttről (1514-ig) négyszázharminchat települést sikerült azonosítani, melynek élén bizonyos feltételes nemesi osztályokat beleszámítva román nemesek álltak, ami félezerrel jóval több nemesi család létezésére utal. Ezek több mint nyolcvan százaléka három, sajátos történelmi hagyományokkal rendelkező térségben összpontosult: Máramaros vármegye és a szomszédos Bereg, Hunyad vármegye és Hátszeg kerület, valamint a Szörényi bánóság és Temes vidékén. Ide sorolandó még Fogarasföld, valamint az Erdélyi-szigethegység előhegységeiben és völgyeiben fekvő vármegyék: Kolozs, Bihar, Zaránd és Arad. A román nemesség aránya mindezekben a közigazgatási egységekben meglehetősen egyenetlen, társadalmi befolyását pedig az erdélyi vajdaság és a Magyar Királyság szomszédos vármegyéi közötti megosztása tovább csökkenti (negyven kontra hatvan százalék).

Közösségileg a román nemesség a maga sajátos intézményei, a fennálló viszonyokhoz jól alkalmazott kenézi és nemesi kongregációk által csupán helyileg tudott érvényesülni, többek között Máramaros vármegyében, a Szörényi bánóság nyolc kiváltságos kerületében, Fogarasföldön és Hátszegen. Központi szinten, a magyar és az erdélyi diétában a román nemesek csupán egyénileg vehettek részt.

Ugyanakkor a román nemesek az államhatalom minden ágába beilleszkednek, mind központi, mind területi szinten, különösen ami a katonai és a közigazgatási szerveket illeti, de a fiskális és a katolikus egyházi intézményekbe is. Mintegy harminc román család képviselőit sikerült a „vitélző urak” (*egregii*) körében azonosítani, ami legálábbis várúri rangot feltételez, a Csulaiakat

(Hátszeg kerület), Nádasdi Ungorokat (Hunyad vármegye) és a temeshelyi (majd iklódi) Désieket (Szörényi bánóság) pedig egyenesen a Corvinok és a Drágffyakkal mellett találjuk a bárói rendben. A Magyar Királyság nemesi ranglétrájára való felkaspaszkodás és a helyi szint tisztségek, birtokok és beházasodás általi elhagyása hamarosan biztosították a rangtársak közé történő gyors, egy-két nemzedéknyi idő alatt lezajló beolvadás feltételeit. A 15. század végén és a 16. század elején a hátszegi, szörényi bánósági és máramarosi tömbromán nemesség a vegyes házasságok, az újabb birtokadományok és a különféle visszaélések hatására töredezni kezd. Ugyanakkor az idegen elemek behatolása a románok körébe járulékos ösztönzést ad a magyar nemesekhez való hasonulási törekvéseknek.

Corvin Mátyás uralkodásának második felétől a nagy törökellenes hadjáratok lezárulásával, a katonaság fizetett hivatássá alakulásával és a bárók uralmának megerősödésével a románok nemesítése érezhetően alábbhagy. Egyszersmind szaporodnak a kismemesek rovására történő visszaélések. A máramarosi kismemesek két ízben, 1492-ben és 1514-ben fel is láznak a kerületbe behatolt hatóságok és nemesek ellen, a nagybirtokok élén álló vajdákat pedig, akik támogatták Dózsa kereszteseit, a lázadást követően bevezetett megtorló törvényekben külön elítélik. 1508-ban a fogarasi bojárok is fellázadnak az egykor Havasalföld fejedelmektől elnyert kiváltságos helyzetüket veszélyeztető új uralom ellen.

Az újabb történelmi keretek és fejedelemség kori hatásaik

■ A 16–18. századi román nemesség egységes tárgyalását néhány olyan akadály nehezíti, melyet a kutatóknak számításba kell vennie. Először is meglehetősen hosszú és igen bonyolult időszakról van szó. A fejedelemség kora és a Habsburg-uralom közötti lényegi különbségek jelen tárgyalásunkra is elkerülhetetlenül kihatással vannak.

Az említett korokkal járó történelmi fejlemények (kormányzati rendszer, az uralkodók személyisége, háborúk, társadalom- és valláspolitikai stb.) a román származású ne-

messég helyzetére különbözően hatottak. A három nemzet és négy vallás rendszere a tárgyalt időszak politikai állandója marad, és mindvégig a nem magyar származású nemesség hátrányára szolgál a folyamatosan rájuk nehezedő beolvadási kényszer formájában. A korszak másik nagy állandója az a román etnikai talaj, mely gyökereinél folyamatos utánpótlást biztosít a nemesség számára a csúcok folyamatos csatlakozása ellenére az uralkodó magyar nemességhez.

A valláspolitikai a hivatalosan elismert felekezetek prozelitizmusa ellenére a szokott módon az államérdek szolgálatában áll.¹⁰ A reformációtól a 18. századig érvényben lévő hivatalos kálvinizmus alárendeli a román ortodox egyházi hierarchiát, ráerőltet bizonyos tanokat, illetve racionalizálási kísérleteket végez egyes dogmáin, ám a hit gyakorlásába való bármilyen túrhetetlen beavatkozás nélkül. Ugyanakkor ez alatt az idegen gyámság alatt a román ortodoxia fontos előrelépéseket is tesz például a román egyházi nyelvhasználat általánossá válása terén.¹¹ A románság egy részének a Habsburgok által kényszerített csatlakozása a római katolikus egyházhoz 1698–1701 között újabb „bevett felekezetet” teremt, és magával hozza a teljes román nemzet felemelkedéséért folytatott politikai harc lehetőségét.

Ami a románok nemesítését illeti, az egyes uralkodók között nyilvánvaló, esetenként jelentős eltérések tapasztalhatók. Az említett téren Barcsai Ákos (1661–1690) fejedelem jár élen a fejedelemség kori esetek 43,8 százalékával.¹² A különbségek azonban az egyes fejedelmek általános nemesítési politikájával és nem a román nemesek iránt táplált érzelmekkel kapcsolatosak. Ugyanakkor, mint Antonio Possevino 1583-ban megjegyzi,¹³ arisztokrata környezetben az alsóbb rétegből származó román nemesekkel nem mindig bántak érdem szerint, sőt a 17. században a román mivolt egyenesen megvetésre ad okot, mint azt az *Approbatae* és a *Compilatae* egyes szövegei is alátámasztják.

A Partiumnak nevezett térség (Szörény, Arad, Zaránd, Bihar, Középszolnok, Kraszna és Máramaros vármegye) Erdélyhez csatlakozása először vonja össze egyazon közigaz-

gatási egységbe a teljes román nemességet, és így az előző korszakhoz képest növeli létszámát és befolyását. Mivel az Oszmán Birodalommal közös határ rendkívül kiterjed, különleges védelmi intézkedésekre lesz szükség a térségben. Karánsebes, Lugos, Arad, Csikjenőfalva, Nagyvárád, Belényes, Lippa és más települések a fejedelmek által kivételes figyelemben részesített véghelyeké válnak. Miután a törökök 1552–1660 között apránként elfoglalják a déli és a nyugati területeket (Temes vármegye, Arad, Lippa, a Karánsebesi-Lugosi bánóság, Nagyvárád), a helyi nemesség sorai jelentősen megritkulnak, sőt Erdélybe tartó kivándorlási hullám üti fel fejét.

Jogilag a nemesek két részre oszlanak: az „igaz és kétségtelen”, örökletes nemesekre, akik teljes nemesi joggal rendelkeznek, és a feltételes nemesekre. Kronológiai szempontból a vizsgált időszakban szintén kétféle nemességről beszélhetünk: a királyok által megtett régebbi nemesekről és a fejedelemség kori uralkodók, majd a Habsburg-császárok által újabban avatottakról, többek között származáshelyi, státus- és számbeli különbségekkel a két csoport között.

Az újnemesség területileg főként a fejedelmek által igazgatott fiskális birtokokhoz kötődik. 1615-ben ezek a következők: Huszt, Kővár, Szamosújvár, Nagyvárád, Gyalu, Kolozsmonostor, Gyulafehérvár, Déva, Fogaras, Görgény, Karánsebes, Lugos. A birtokok elidegenítését a törvény tiltja.¹⁴ Ide sorolandók továbbá a török által folyamatosan veszelvett véghelyek: a Karánsebesi-Lugosi bánóság, Lippa, Zaránd, Csikjenőfalva, Belényes és Nagyvárád, melyek védelmi céllal számos fejedelmi kedvezményben részesültek. Úgy szólván a Corvinok birtokain a 15. században kialakult helyzet ismétlődik itt meg: az uralkodó egyszersmind a birtok tulajdonosa lévén, a lakosok könnyebben jutnak nemeslevélhez, esetenként akár „igaz nemesi” ranghoz is. Ezek a birtokok szolgálnak tehát az önálló fejedelemség idején felemelkedő nemesség forrásul. Hozzájuk aztán különböző társadalmi helyzetű és foglalkozású városlakók csatlakoznak, sőt olykor egy-egy város teljes lakossága nemesi rangot nyer. Akárcsak a királyság idején, a románok

nemesítése most is főként hadi szolgálataikat jutalmazza. Ilyen érdemekért kollektív nemesi kiváltság is járhat, közös címer adományozásával a lengyel herbek mintájára.¹⁵

A fejedelemség kora vonatkozásában említenő még a nemzeti érzékenység fokozódása és a nemesi nemzetnek a magyarral való határozottabb azonosítása, illetve a bevett felekezetekkel való társítása is. A román származású nemességet érintő beolvadási kényszer számos újabb vagy már az előző századokban kialakult tényező növeli. Újabb kutatások alapján a román nemesség beilleszkedése a fejedelemség nemesi rendjébe térségenként eltérő mértékben valósult meg: inkább a magyar nemességgel keverten élő hátszegieknél Hunyad vármegyében, kevésbé a bánásgiaknál és a máramarosiaknál, akik tömbben lévén, sajátos nemesi kultúrát alakítottak ki.¹⁶ Olyan vidékeken, ahol többségben voltak, mint például a Bánágban, Máramarosban vagy Kőváron, a „román nemesség” számos hátrány dacára vállalt mivoltot jelentett.

Mivel a nemesség létszáma eleve korlátozott volt, és az egymást érő ütközetek során tovább csökkent, a fejedelmek tartalék gyanánt az alsóbb rétegekre, elsősorban a feltételes nemesekre, valamint a városi vagy jobbágy köznépre támaszkodtak. A rendelkezésükre álló birtokok korlátozottsága folytán az újabb nemesítések egyre inkább az illető személyére és esetleg kúriájára, illetve címer adományozására szorítottak. Így jelennek meg az úgynevezett címeres nemesek, vagyis az armalisták. Nagy számban ismeretesek végül az iratokban kifejezetten ilyenként emlegetett (*denuo et ex novo*) újranevesítések is, különösen az elszegényedett és nemeslevéllel nem rendelkező kismanesek körében.

A román nemesség státusa és jogi kategóriái

■ A Habsburg-uralom bevezetéséig az erdélyi nemesség helyzetét a Magyar Királyság Werbőczy *Tripartitum*ában rögzített törvényei, valamint az elvileg törvényesen is elismert szokásjog szabályozta. A 16. században, különösen 1526 után, illetve a következő évszázadban ehhez az erdélyi diéta rendeletei társultak.

A fejedelmi eskü és a beiktatáskor a diéta által támasztott feltételek gyakran hivatkoznak a magyar feudális jogrendre: „Szent András Király *Decretumát* [II. András *Aranybullája*], és MagyarOrszág ki-irt decretumát [*Tripartitum*], és előttem valo Fejedelmeknek *Donatioit, Inscriptioit, Privilegiunit, Annuentiait, Assecuratoriait, és Consensusit, salvo jure alieno, [az erdélyi diéta] Articulusit, az előt valokat, mostaniakat, és ez után valokat, in quantum per contrarias constitutiones nem cassaltattak, vel in posterum nem cassaltatnak, ereiben tartok, és mással is megtartatok [...]*.”¹⁷

A törvény alapján a birtokos nemesek mellett a király igazi nemesi rangra emelhetett a köznép valamely tagját nemesi birtok adományozása nélkül is. Ez a vajdaság korában ritka nemesítési forma kivételből úgyszólván szabállyá lett a fejedelemség idején. Másfél évszázad alatt (1541–1691) a nemesség jelentős, valamelyest a státusát is érintő szerkezetváltáson esett át.¹⁸ Az erdélyi nemesség nem volt többé királyi alkotás-ként a Szent Korona része; a király előjogai ezen a téren a fejedelemre szálltak át. Ha a vérdíjuk hatvanhat forint maradt is, az erdélyi nemesek immár nem számitottak a királyságon belül másodrangúnak, hanem a saját országuk igazi nemesei lettek. Ráadásul a Magyar Királyság partiumi részét, ahol a nemesség létszáma rendkívül magas volt, szintén az önálló Erdélyhez csatolták, és a nemesek a törökök által elfoglalt területekről is ide menekültek. Az 1541 előtti időszakhoz képest már csak a számbeli növekedés is tetemes; egyes (szerintünk túlzó) becslések a lakosság nem kevesebb, mint tizenkét százalékának tulajdonítanak nemesi mivoltot.¹⁹

Az elvileg egyenlő jogi státussal rendelkező erdélyi nemesek a valóságban, akár csak a királyság idején, most is több kategóriára oszlanak. Az *Approbatæ Constitutiones* külön emlegeti a „nemességet” és az „armalistákat”.²⁰ Erdély kiváltságos rétege az „Uratat, Nemeseket, Kerített és Mező Városokat: Székelységet, Szászszágot” foglalja magában.²¹ Az országgyűlési rendeletekben egyéb társadalmi osztályok is feltűnnek: vitézek, lovagok, hajdúk és az egyházi ne-

messég; a mindennapi élet pedig ennél is több kategóriát vonultat fel. Ami a nemességet illeti, státus, vagyon és társadalmi, illetve politikai tekintély alapján rétegződik. Jogi státus alapján két kategóriáról beszélhetünk: az „igaz és kétségtelen”, teljes nemesi joggal rendelkező nemesekről és a feltételesekről, mindkét kategória különféle, hely és idő szerinti változataival.

A nemesi rend vagy „nemzet” az etnikai és a vallási sajátosságokat idővel eltüntető olvasztótégelyt alkot.²² A legfelsőbb szinten a főnemesség, vagyis a mágnások uralták az államhatalmi intézményeket: az országgyűlést, a mindenkori fejedelmet és a fejedelmi tanácsot, a kancelláriát, illetve a közigazgatási, a bírói és a fiskális szerveket. A nemesség teljes jogú tagjai szintén két csoportra oszlottak: a nagyrészt főúri rangú birtokos nemesekre és a birtok nélküliekre. Ez utóbbiak, vagyis a mindössze személyükre és néha a kúriájukra kiterjedő nemesítésben részesült, címerleveses armalisták száma az előző korszakhoz képest jelentősen megnőtt. Úgyszintén emelkedik a kézműves és a kereskedő városiak köréből származó igazi nemesek és a mind az egyházi, mind a világi értelmiségiek sorából eredő, rendszerint ugyancsak armalista „taláros nemesek” száma.

Ennél is sokszínűbb azonban a bojárok, vajdákat, hajdúkat, puskásokat, darabontokat, szabadosokat és a bizonyos kikötésektől függővé tett mentességekben részesült szervienseket tömörítő feltételes nemesség. Itt említendő a fejedelemség korának egy másik sajátossága is: a nemesítés folyamatosan ereszkedik a társadalmi rangsorban, mégpedig a kiterjesztett Erdély legtöbb közigazgatási egységében többségben lévő románok előnyére.

Egyes régebbi, közhelyes általánosítások dacára az erdélyi román társadalom is leképezi önmagán belül az ország szélesebb társadalm szerkezetét (nemesség, polgárok, városiak és a jobbágyparasztok tömege), azzal a különbséggel, hogy a kategóriák arányszámát tekintve a három elismert nemzet mögött messze elmarad. A román nemesség rétegződése szintén hasonló az általában vett erdélyi nemességéhez: néhány főnemesi család, az

igazi nemesek és az armalisták, taláros nemesek, megnemesített papok, városi nemesek, a voltaképpen feltételes nemesek és a hozzájuk sorolt fogarasi bojárok, puskások és szabadosok. E tekintetben a helyzet úgyszólván megegyezik a vajdaság korival.

A 16–17. században a fejedelemség három nemzetet (nemesek, szászok, székelylek) és négy bevett valláson (katolikus, református, evangélikus, unitárius) alapuló, kirekesztő politikai berendezkedése rajta hagyta nyomát a románság köréből felemelkedett nemességen is. A rendek domináns társadalmi eleme idővel egyre inkább etnicizálódott, megelőlegezve a modern nemzetet. A magyar nemesség által folyamatosan uralt „nemesi nemzet” egyre inkább az etnikai értelemben vett magyar nemzettel azonosult. A magyartól eltérő származású nemesek, így a románok is jogilag ehhez a nemzethez tartoztak, és a társadalmi felemelkedésért cserében a magyar nemességhez kellett hasonlítaniuk, illetve át kellett térniük valamelyik bevett vallásra.²³ Törvényes szempontból román nemesség nem létezik a fejedelemségben, sőt az erdélyi arisztokrácia köreiben a román származást egyenesen lenézik. A román nemzetiség hagyományosan a jogfosztott és mindenki által megvetett jobbágysorhoz társul.²⁴ A társadalmi tetéző etnikai megkülönböztetés a 17. században, a Vitéz Mihály-féle epizód követően, mely Erdély román fennhatóság alá kerülésének rémképével fenyegetett, még inkább súlyosbodik. A 17. század második felének nagy törvénytervezői, az *Approbatæ* és a *Compilatae Constitutiók* a teljes román nemzetet „megtűrtnek” nyilvánítják, kiszolgáltatván azt a három elismert nemzet kénye-kedvének. Ilyen körülmények között az erdélyi román nemesség helyzete még bonyolultabb és áldatlanabb lett. Az országgyűlésben sehol egy román, esetleg néhol felbukkan egy-egy elmagyarosodott nemes. A szintén csak „megtűrt” ortodox egyházat a református püspök alá rendelik, és folyamatos kálvinizálási nyomásnak teszik ki.²⁵

■ JEGYZETEK

1. Lásd többek között Ioan-Aurel Pop: *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV-XVI*. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991; *Nobilimea românească din Transilvania. Az erdélyi román nemesség*. (Coord. Marius Diaconescu) Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997; Ioan Drăgan: *Nobilimea românească din Transilvania între anii 1440-1514*. Editura Enciclopedică, Buc., 2000; Ionuț Costea: *Solam virtutem et nomen bonum. Nobilitate, etnie, regionalism în Transilvania princiară (sec. XVII., Argonaut, Cluj-Napoca, 2005.*
2. Adrian Andrei Rusu, Ioan-Aurel Pop, Costin Feneșan, Lukács Antal, Viorel Achim, Marius Diaconescu, Ligia Boldea, Cosmin Popa-Gorjanu, Ionuț Costea, Alexandru Simon, Valer Hossu és mások.
3. David Prodan: *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*. Editura Enciclopedică, Buc., 1998. Első kiadás: 1948. Angolul: *Supplex Libellus Valachorum or The Political Struggle of the Romanians in Transylvania during the 18th Century*. The Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Romania, Bucharest, 1971.
4. Micu-Klein püspök tevékenységéről lásd David Prodan: i. m. 180. s. k.
5. Lásd Ioan Drăgan: i. m. 329; illetve Ladislau Gyémánt becsléseit (Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848. Editura Științifică și Enciclopedică, Buc., 1986. 367.
6. Uo. 366–368.
7. A teljes szöveget közli román fordításban David Prodan: i. m. 543–572.
8. Lásd Ioan Drăgan: *Nobilii români condiționari până la începutul secolului al XVI-lea*. In: *Relații româno-ucrainene – istorie și contemporaneitate / Romanian-Ukrainian Relationships – History and Present-day*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu-Mare, 1999. 157–167.
9. Uő: *Nobilimea românească din Transilvania între anii 1440-1514*. 219–227; Uő: *Dispariția cnezului proprietar la mijlocul secolului al XV-lea*. *Mediaevalia Transylvanica VII–VIII*. 1–2. 107–115.
10. Lásd Ana Dumitran: *Religie ortodoxă – religie reformată. Ipostaze ale identității confesionale a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII*. Editura Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2004.
11. Nicolae Iorga: *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*. Ediție îngrijită de Georgeta Penelea. Editura Științifică și Enciclopedică, Buc., 1989. 197.
12. Ana Dumitran – Gudor Botond: *İnnobilarea românilor și semnificațiile sale religioase*. *Mediaevalia Transylvanica III*. 1–2. 1999. 33.
13. „Nincs részük olyan megbecsülésben, mint a magyar nemeseknek, és mindamellett, hogy a háborúban néha jobban kitüntetik magukat a magyaroknál, mögéjük kényszerülnek, nehogy őket tüntesse ki a fejedelem.” Veress Endre: *Fontes rerum Transylvanicarum*. III. Bp., 1913. 64.
14. *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653)*. Ediție îngrijită de Liviu Marcu. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997. Tit. VIII. Art. 1.
15. Ionuț Costea: i. m. 122–123.
16. Uo. 113.
17. Rákóczi Zsigmond fejedelem 1607. évi esküje. *Approbatæ Constitutiones. Pars II. Tit. I. Art. I*.
18. Ezzel szemben újabban Ionuț Costea amellelt foglalt állást, hogy „a források nem utalnak komolyabb átalakulásra a nemesség jogi státusa kapcsán a királyság korszakához képest”. *Istoria Transilvaniei. II. De la 1541 până la 1711*. (Coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägler, András Magyar) Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2005. 209.
19. Uo. 208.
20. *Approbatæ Constitutiones*. 107–108. Tit. VI–VII.
21. Uo. 69. Tit. I. Cap. V.
22. Ionuț Costea: i. m. 133.
23. A 17. századi román kulturális közegben elismernek bizonyos „nemzeti” nemességet, ám az öröklött vallás feladását egyszerűs mind a románság elhagyásának tekintik. Az Erdélyt kiválóan ismerő Constantin Cantacuzino *Istoria Țării Rumunești (Havasalföld története)* című művében például a következőket írja: „a magyarok bojárijainak nagy része még mindig román, és a románoktól ered [...]. Mégiscsak magyarnak hívják az ilyeneket, mert vallást változtatván ők elcsérítették a román nevet is.” Nicoale Iorga: *Operele lui Constantin Cantacuzino*. Buc., 1901. 132.
24. A források már a 15. század második felétől és még román környezetben is különbséget tesznek az ebből a nemzetből származó nemesek és jobbágy „románjaik” között (vö. Ioan Drăgan: i. m. 266). Ugyanez a különbség tételeződik Havasalföldön a „bojárok” és a jobbágy „románok” között.
25. Részletesen lásd David Prodan: i. m. 142–159.